

УДК 334.72;346.2;
347.19;347.723

Стефанія Осадчук,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри
конституційного, адміністративного
та фінансового права юридичного факультету
Тернопільського національного
економічного університету

ПРАВОВИЙ СТАТУС УЧАСНИКІВ-ВКЛАДНИКІВ (КОМАНДИТИСТІВ)

Висвітлено основні аспекти правового статусу вкладників командитного товариства. Наведено окремі особливості прав та обов'язків вкладників у зарубіжних країнах. Запропоновано доповнити правомочності вкладника.

Ключові слова: командитне товариство, вкладник, командитист, товариство на вірі.

Осадчук С. С.

Правовой статус участников-вкладчиков (командитистов)

Раскрыто основные аспекты правового статуса вкладчиков командитного товарищества. Приведено отдельные особенности прав и обязанностей вкладчиков в зарубежных странах. Предложено дополнить правомочности вкладчиков.

Ключевые слова: командитное товарищество, вкладчик, командитист, товарищество на вере.

Osadchuk S.

Legal status of partners-depositors (limited partners)

This article highlights the main aspects of legal status of depositors in a special partnership. It shows certain features of rights and obligations for depositors in foreign countries. It suggests increasing legal rights of a depositor.

Keywords: special partnership, depositor, limited partner, trust partnership.

Постановка проблеми. Двадцять п'ять років дії норм Закону України «Про господарські товариства» [1] щодо правового статусу вкладників командитного товариства та ті незначні корективи, що мали місце ще у 2007, 2010 та 2011 роках викликають необхідність теоретичного осмислення цієї організаційно-правової форми підприємництва, особливо юридичної сутності командитних товариств як різновиду товариств на вірі і виявлення їх феномена як суб'єктів підприємницької діяльності та цивільного права.

До сьогодні командитні товариства залишаються певною загадкою. Серед створених організаційно-правових форм підприємництва вони займають незначний відсоток. Особливість таких товариств, поперше, в тому, що їх засновниками є обмежене коло осіб, пов'язаних між собою сімейними узами, професійним інтересом чи товариськими стосунками. Тобто взаємовідносини між засновниками будуються на взаємодовірі. Другий аспект проблеми зумовлений інтеграційними процесами в економіці, умовами іноземного інвестування, особливістю участі у зовнішньоекономічних відносинах і необхідністю уніфікації цивільного законодавства та підприємницького законодавства як його різновиду на рівні європейського співтовариства. Третій аспект зумовлений тим, що командитні товариства є оптимальним різновидом організації малого підприємництва, що дозволяє на основі сімейної взаємодовіри приймати в ньому участь навіть тим особам, підприємництво для яких заборонене чи в такому праві вони обмежені. Четвертий аспект проблеми спричинений примусовим зламом домінуючих тривалий час форм сільськогосподарського виробництва та патріархальністю відносин на селі. Від причин, наведених вище, значною мірою залежить правове становище товариств на вірі серед інших організаційно-правових форм підприємницької діяльності. У зв'язку з цим, виникає проблема переходу на відносно нові організаційно-правові форми підприємництва, що, з одного боку, дали б змогу максимально залучити до підприємництва широкі верстви населення, найбільш прийнятним та безпечним способом мобілізувати для цього внутрішні дрібні інвестиції; з другого боку, відкрили б дорогу для великого підприємництва; з третього – не перекреслили б наслідки проведеного роздержавлення та приватизації. Господарські товариства як юридичні особи, створені на основі угоди між їх засновниками шляхом об'єднання майна та підприємницької діяльності з метою отримання прибутку, найбільш повно відповідають названим вимогам [6].

© Стефанія Осадчук, 2016.

Стан дослідження. Відносно сутності створення, природи та правового регулювання діяльності командитних товариств у науковій, навчальній та популярній літературі порушено цілу низку названих проблем, але варіанти їх розв'язання далекі від ідеальних. Починаючи з перших публікацій 20-30-х років М. М. Агаркова, Х. Д. Бахчисарайцева, В. Ю. Вольфа, А. Г. Гойбаха, В. М. Гордона, Є. М. Данилова, М. И. Митила, дослідження цих проблем у подальшому велось лише в науково-порівняльному плані на прикладі даних форм підприємництва в зарубіжному праві капіталістичних держав (С. М. Братусь, О. В. Венедиктов, В. П. Мозолін та інші). Лише з реформами в економіці та переходом на ринкові відносини цю проблему розглянуто в роботах П. І. Гайдуцького, С. В. Глібка, О. Р. Кібенко, В. М. Коссака, А. Я. Пилипенка, О. А. Пушкіна, І. В. Спасібо-Фатеевої, В. Л. Яроцького та інших. Але фундаментальних праць, присвячених дослідженню сутності та правового становища саме командитних товариств, прав їх засновників і вкладників, так і не підготовлено. Необхідність системних рішень правового становища цих товариств як у науці, так і в законодавстві назріла давно.

Виклад основного матеріалу. Командитне товариство є однією із форм господарських товариств та належить, поряд із повним товариством, до найдавніших організаційно-правових форм підприємницької діяльності. Термін «командита» походить від італійського слова, що є синонімічним іншому латинському терміну який означає «довіряти на збереження, зберігати», а також характеризує сутність взаємовідносин командитистів та повних учасників. Історично ця форма господарського товариства виникла в епоху середньовіччя і набула широкого розповсюдження як спосіб залучення до ведення торгового промислу капіталів анонімних вкладників. Як зазначено в юридичній літературі, спочатку командитне товариство виникло як спосіб вчинення купцем (підприємцем) у ході морської торгівлі угод за допомогою спеціально довірених йому для такої мети капіталів (майна) інших осіб, а пізніше використовувалося для отримання підприємницької вигоди особами, які не були комерційними комерсантами (насамперед, дворянами). Ця форма дозволяла купцям (комплементаріям) залучити до справи великі капітали церкви та дворян, і при цьому зберегти повний контроль над торговим товариством. З іншої сторони, командитисти могли отримувати прибутки на вкладений капітал, при цьому вони жодним чином не фігурували у торгових книгах, а тому не ризикували бути звинуваченими у лихварстві [5].

Термін «командитне товариство» вважається міжнародним варіантом назви цієї організаційно-правової форми. У законодавстві деяких іноземних держав (наприклад, Російської Федерації) командитне товариство має іншу назву – товариство на вірі (ч.1 ст.82 ЦК РФ) [3]. У зарубіжній практиці ця форма господарських товариств використовується як спосіб акумуляції капіталів. З одного боку – окремих громадян, що бажають здійснити ділові проекти, але не мають для цього достатніх коштів, з другого боку – різних фірм, що бажають вкласти свої капітали у справу, але не мають проектів, під які могли б бути виділені капітали. Фірма-командитор приймає участь у бізнесі своїми капіталами, причому вона може в будь-який час вийти зі справи зі своїм паєм. У країнах англосаксонської системи права (Великобританія, США) командитне товариство скорочено позначається «Ltd» (від англійського – limited – обмежений), а серед вітчизняних підприємців таке скорочення помилково асоціюється з товариством з обмеженою відповідальністю. У нашій країні ця форма товариства набула поширення завдяки можливості маневрування ресурсами підприємств.

Легальне визначення командитного товариства наведено у ст.75 Закону України «Про господарські товариства» [1] та ст.133 ЦК України [2], де командитне товариство (далі – КТ) тлумачиться як товариство, в якому разом з учасниками, які здійснюють від його імені підприємницьку діяльність і солідарно несуть додаткову (субсидіарну) відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном (повними учасниками), є один чи кілька учасників (вкладників), які несуть ризик збитків, пов'язаних із діяльністю товариства, у межах сум зроблених ними вкладів та не беруть участі в діяльності товариства.

Іншими словами, командитне товариство є об'єднанням осіб, в якому хоча б один учасник несе відповідальність за спільними боргами товариства всім майном, а інший (або інші) – ризикує лише власним вкладом.

Командитне товариство виникло як видозмінна форма повного товариства і дозволило учасникам залучити грошові кошти на менш ризикових умовах, ніж за договором позики. Щодо вкладників, то для них така форма виявилась привабливою з точки зору можливості отримання доходів від підприємницької діяльності, без особистої участі та не ризикуючи всім своїм майном. Також з'явилися можливості об'єднання майна для підприємницької діяльності як підприємцям (повним учасникам), так і непідприємцям (вкладникам), поєднуючи у собі властивості об'єднання осіб (підприємців) та об'єднання капіталів.

Командитист – учасник командитного товариства, який відповідає за діяльність товариства в межах суми його вкладу і приймає участі у підприємницькій діяльності [4].

Вкладники командитного товариства не є професійними підприємцями, вони не приймають участь у веденні справ та управлінні товариства та несуть ризик лише щодо свого вкладу. Вони зберігають тільки право на отримання доходу (прибутку) відповідно до частки у складеному капіталі товариства та на інформацію про діяльність товариства (ч. 2 ст. 137 ЦК). Тому у питаннях використання майна товариства вкладники вимушені покладатися на повних учасників та довіряти їм. Саме тому, як уже згадувалося, у законодавстві деяких держав командитне товариство має назву «товариство на вірі».

Правове положення вкладників командитного товариства визначено низкою правових норм ЦК (насамперед, статтями 135-138), статтями 79, 80 Закону України «Про господарські товариства».

З одного боку, вкладники повністю відсторонені від участі в управлінні справами товариства та веденні його справ, вони можуть діяти від імені товариства тільки за довіреністю (відповідно до ч. 2 ст. 136 ЦК). З іншого боку, вкладники розпоряджаються своїми вкладами незалежно від повних учасників.

Відповідно прав вкладника, слід зауважити, що вони визначені законодавцем у мінімальному обсязі. **Основні права вкладника** мають суто майновий характер.

Зокрема, вкладники командитного товариства мають право отримати частину прибутку товариства, що відповідає їхній частці у складеному капіталі товариства, у порядку, встановленому засновницьким договором (або меморандумом).

Вкладники можуть також передати свою частку (її частину) у складеному капіталі як іншому вкладнику, так і третій особі, яка не приймає участі у товаристві, повідомивши про це товариство. Для такої передачі не вимагається згоди товариства або повних учасників товариства, адже жодних особисто-довірчих відносин з участю вкладників не виникає. На вкладника покладається Законом лише обов'язок повідомити товариство про таку передачу. При відчуженні вкладником своєї частки (або її частини) третій особі, інші вкладники товариства користуються переважним правом її набуття (п. 3 ч. 2 ст. 137 ЦК) пропорційно до розмірів своїх часток у складеному капіталі товариства, якщо інше не встановлено засновницьким договором командитного товариства. Якщо бажання викупити частку (її частину) виявили декілька вкладників, така частка розподіляється між ними відповідно до їхніх часток у складеному капіталі.

У випадку передання вкладником усієї своєї частки іншій особі, його участь у командитному товаристві припиняється.

Вкладник за своїм бажанням має право вийти з командитного товариства по закінченню кожного фінансового року, отримавши при цьому свій вклад. Таким чином, особливістю прав вкладників на майно товариства є те, що при виході з товариства вони вправі претендувати лише на повернення свого вкладу, а не на отримання відповідної частки у майні товариства (пункти 6, 7 ч. 2 ст. 137 ЦК).

Крім того, вкладник командитного товариства має право вимагати першочергового повернення вкладу у разі ліквідації командитного товариства.

Разом із зазначеними майновими правами вкладник володіє також і **немайновими правами**. Зокрема, правом на інформацію, яке передбачає можливість ознайомлення із річними звітами та балансами товариства. Дане право має цінність лише з тієї позиції, що воно сприяє реалізації майнових інтересів вкладника. До немайнових прав вкладника слід також віднести його право діяти від імені товариства у разі видачі йому довіреності та відповідно до неї.

Засновницьким договором або меморандумом конкретного командитного товариства можуть бути встановлені й інші права вкладників.

До **обов'язків вкладників** насамперед належить обов'язок з внесення вкладів у складений капітал товариства, виконання якого посвідчується «свідоцтвом про участь у командитному товаристві» (ч. 1 ст. 137), яке і засвідчує статус вкладника. Законодавством не встановлені вимоги до цього свідоцтва, тому видається воно від імені командитного товариства повними учасниками, які здійснюють управління діяльністю товариства у довільній формі, яку вони обрали. Якщо до моменту державної реєстрації командитного товариства вкладник зобов'язаний внести не менше 25 відсотків вкладу, то решту він повинен внести після державної реєстрації у строк, встановлений засновницьким договором. У випадку невнесення вкладником вкладу він буде нести відповідальність відповідно до ч. 2 ст. 138 ЦК.

Вкладники зобов'язані також не розголошувати комерційну таємницю та конфіденційну інформацію про діяльність товариства, що стала їм відома (зокрема, після ознайомлення з документами товариства) (ч. 1 ст. 117 ЦК), а також зобов'язані додержуватись положень засновницького договору товариства.

Слід зазначити, що оскільки норма ч. 1 ст. 137 ЦК сформульована законодавцем як імперативна, то засновницький договір командитного товариства не може передбачати для вкладника інших обов'язків ніж ті, що визначені законодавством.

У ЦК України не передбачено можливості виключення вкладників зі складу командитного товариства.

Відповідальність вкладника настає за певних підстав. Як було зазначено, вкладники командитного товариства не приймають участі в управлінні діяльністю товариства. Водночас, вони відповідно до ч. 2 ст. 136 ЦК мають право діяти від імені товариства тільки за довіреністю, що видається повними учасниками командитного товариства, які здійснюють управління його діяльністю. Відтак, вкладник управі діяти від імені командитного товариства, у тому числі вчиняти правочини лише на підставі виданої довіреності. У разі, якщо вкладник товариства вчинив правочин від імені та в інтересах товариства, але без відповідних повноважень, такий правочин створює, змінює, припиняє цивільні обов'язки для самого вкладника, а не для товариства. Проте, відповідно до правил ч. 1 ст. 138 ЦК у разі схвалення таких дій вкладника командитним товариством він звільняється від відповідальності перед кредиторами за вчинений правочин. В іншому випадку, якщо схвалення командитного товариства не буде отримано, вкладник відповідає перед третіми особами за вчиненим ним правочином усім своїм майном, на яке відповідно до Закону може бути звернене стягнення. Це означає, що правочин, вчинений вкладником командитного товариства без відповідних повноважень, може створювати, змінювати та припиняти цивільні права та обов'язки для командитного товариства лише у випадку схвалення відповідних дій вкладника командитним товариством. Відповідно до ч. 1 ст. 241 ЦК правочин вважається схваленим, зокрема, у разі якщо командитне товариство вчинило дії, що свідчать про прийняття правочину до виконання.

Ще однією законодавчою (ч. 2 ст. 138 ЦК) підставою для несення вкладником відповідальності є випадок, коли він не вніс передбаченого засновницьким договором (меморандумом) вкладу. У такому разі вкладник несе відповідальність перед товариством у порядку, встановленому засновницьким договором (меморандумом). Враховуючи один із основних обов'язків вкладника командитного товариства щодо внесення ним вкладу до складеного капіталу товариства, засновницьким договором командитного товариства за несвочасне внесення вкладником вкладу або внесення його не у повному розмірі, можуть бути встановлені різні засоби відповідальності, наприклад, штрафні санкції (сплата неустойки, відповідно до ст. 549 ЦК) або виключення вкладника із командитного товариства тощо.

Висновки. Прослідковано, що командитне товариство є достатньо перспективним видом господарського товариства у зв'язку з тим, що повні учасники без додаткового ризику набувають можливості збільшити свій початковий капітал за рахунок внесків вкладників товариства, виключаючи тим самим необхідність залучення цього капіталу зі сторони (шляхом укладення договорів займу, отримання кредиту та ін.) З іншого боку, у вкладників виникає можливість отримання прибутку від підприємницької діяльності товариства на досить вигідних умовах: без участі у керуванні його справами та ризиком тільки свого вкладу у це товариство.

Успішному функціонуванню цієї організаційно-правової форми господарювання та привабливості сприятиме закріплення на рівні закону за вкладником право на переважне працевлаштування у командитному товаристві та правомочності вкладників щодо припинення його діяльності в разі смерті єдиного учасника чи прийняття в нього за згодою інших вкладників нового учасника як засоби підвищення гарантій стабільності такої організаційно-правової форми підприємництва.

Список використаної літератури

1. *Про господарські товариства. Закон України від 19.09.1991 р. № 1576-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1991. – № 49. – Ст. 682.*
2. *Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р., № 435-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.*
3. *Цивільний кодекс Російської Федерації // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.grazkodeks.ru/>.*
4. *Економічна енциклопедія : У трьох томах. Т. 1. / Редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.*
5. *Цивільне право України : підручник. Загальна частина // за ред. Дзера О.В. – Юрінком Інтер. – К., 2014. – 976 с.*
6. *Яковлев Ю. В. Командитні товариства як суб'єкти підприємницької діяльності // Автореф. дис. к.ю.н. – 12.00.03. – Х., 2001. – 19 с.*